

Dr ESAD ĆIMIĆ

**»SOCIJALISTIČKO DRUŠTVO
I RELIGIJA«**

(ispitivanje odnosa između samoupravljanja i procesa prevladavanja tradicionalne religije)

SVJETLOST — 1970 — SARAJEVO

Djelo »Socijalističko društvo i religija« je skraćena i izmijenjena doktorska radnja (»Samoupravljanje i proces prevladavanja religije«) što ju je autor obranio u prosincu 1964. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Ovo već drugo izdanje predstavlja »u nekim formulacijama preciziranu i stilsko-jezički ponegdje ispravljenu knjigu« (8). U uvodnom dijelu knjige autor eksplicira osnovni sociološki pristup po kojem »sociolog ne istražuje suštinu religije po sebi« (pitanje o njenoj transcendentnosti ili imanentnosti prelazi granice sociologije, iako se ne može sasvim zanemariti) već »međusobni utjecaj društva i religije« (10). Polazeći od Marxove filozofske koncepcije »praktičkog ateizma«, i njegove teorije otuđenja (posebno religijskog), autor vidi osnovni zadatak studije u utvrđivanju osnovnih društvenih činilaca koji omogućuju prevladavanje religije, te otkrivanju »specifičnog utjecaja društvenog samoupravljanja na razvoj ateizma kao životnog stava i razumijevanja univerzuma bića u kome čovjek obitava« (12).

U prvom dijelu knjige (»Teorijska analiza teme«), kritički su prikazane tri najrasprostranjenije tendencije u teoriji i praksi ateizma u suvremenom socijalizmu (prosvjetiteljsko-racionalistička, stihijsko-ekonomistička i administrativna). Prikazana je geneza marksističkog shvaćanja religije (predstava apsolutnog, izraz čovjekove zavisnosti koji je bitno posredovan njegovim društvenim odnosom), i eksplicirana je religija sa stajališta Marxove teorije otu-

đenja (analizirani su društveno-ekonomski, psihološki i saznanj izvori religije). Nadalje, analizirani su oblici otuđenja (ekonomsko, socijalno, političko i religijsko) i koncipirano je samoupravljanje kao proces djelatnog razotuđenja, u njegovim društveno-ekonomskim, moralno-psihičkim i saznanjnim oblicima. Dovođeci u relaciju samoupravljanje i religiju autor navodi da »praktična kritika religije posredstvom samoupravljanja prerasta u socijalni pokret za preobražaj svijeta« (67) i dalje zaključuje: »Razotuđenje nije stanje koje treba jednom postići iz aspekta jednog statičkog, metafizičkog mišljenja. Ono nije ni »proces« u smislu »negativne beskonačnosti«. Ono je realna djelatnost prolaterijata u ostvarenju bitnih uslova i mogućnosti, produkcije i reprodukcije čovjekove slabode« (67).

U drugom dijelu knjige (»Metodološke osnove istraživanja«), autor polazi od temeljne teorijske pretpostavke: »Ukoliko u određenoj društvenoj sredini činioци koji bitno doprinose učvršćenju religioznosti oslabe uslijed djelovanja društvenih činilaca koji je ugrožavaju (ali koji djeluju odvojeno jedan od drugog), proces slabljenja i iščezavanja religioznosti bit će bez temeljnijih i trajnijih ateističkih posljedica. A ukoliko se svi ti izolovani činioци objedine socijalnom praksom, koja doprinosi da oni prerastu u jedan nov društveni kvalitet, proces slabljenja i iščezavanja religioznosti bit će dublji, prostraniji i trajniji po svojim konačnim posljedicama« (81). Nadalje, stvara hipotetičko-pojmovni okvir istraživanja i navodi metode koje će rabiti (pismeni upitnik, formalni i neformalni razgovor, analiza sadržaja). Eksplicira cilj istraživanja »utvrđivanje stepena povezanosti između društvene angažovanosti (samoupravljačka praksa) i religijske svijesti (religijska svijest pojedinca« (90) i formulira hipotezu istraživanja: »Društvena angažovanost izražena u samoupravljačkoj praksi doводи do slabljenja i iščezavanja religi-

oznosti onih koji učestvuju u toj aktivnosti« (91). Na temelju navedene hipoteze stvara posebne hipoteze uz uvođenje nekoliko relevantnih, posredujućih činioca (konfesionalno porijeklo, socijalno porijeklo, stupanj školske spremne, zanimanje, dob i spol). Razlikujući tipove religije (pretežno intelektualni, emocionalni i obredni) analizira objektivne i subjektivne indikatore i koncipira empirijski opis tipova religioznosti i ateističnosti (teološko-ubjeđeni vjernik, tradicionalni vjernik, pokolebani vjernik, emotivni ateist i racionalni ateist). U teorijskom modelu samoupravljanja razlikuje formalnu i stvarnu društvenu angažiranost i stvara tipove (izrazito i stalno društveno angažiran, djelomično, odnosno povremeno angažiran i društveno neangažiran).

U trećem dijelu knjige (»Sociološko istraživanje odnosa samoupravljanja i procesa prevladavanja religije«), autor analizira socio-demografsku strukturu ispitanika, stupanj slobode iskazivanja religijskih odnosno ateističkih uvjerenja itd. (iznosi rezultate istraživanja, opisuje religiju i društvenu angažiranost u hercegovačkom gradu i selu. Analizira karakteristike triju konfesionalnih zajednica, katolika, pravoslavaca i muslimana) i eksplicira na temelju rezultata činioce religioznosti, ateizma i društvene angažiranosti. U ovom dijelu autentičnim mišljenjima ispitanika portretira ljude, vjerske zajednice i možemo reći, socijalno-psihološku situaciju hercegovačkog grada i sela.

U četvrtom dijelu knjige (»Zaključci: Pokušaj teorijskog objašnjenja rezultata sociološkog istraživanja i utvrđivanja utjecaja samoupravljanja na proces prevladavanja tradicionalne religije«) autor ističe da je istraživanje pokazalo da je Marxova teorija otuđenja kao »teorijska osnova plodna i sa otvorenim mogućnostima različitih pristupa« (251). U teorijskom pokušaju uopćavanja iskustvenih podataka sadržana je kritička objektivnost autora, čija se temeljna teorijska pretpostavka tijekom istraživanja i potvrdila. I na kraju autor zaključuje: »Samoupravljanje je i na utvrđenom nivou činilac ateizacije shvaćene kao proces ili kao ostvarenje pretpostavki društva koje će samo po sebi značiti jedan ateistički (oslobodilački) čin« (263). U dodatku knjige tiskan je niz vrlo instruktivnih priloga (anketa, podsjetnik za razgovore).

Ako bismo ga pokušali ukratko izreći, osnovni sud o knjizi bio bi ovaj: dragocjeni i na žalost pionirski pothvat naše

posebne sociološke znanosti, sociologije religije. Autor je u tradiciji izvorne marksističke misli pokazao empirijskim istraživanjem njenu plodnost. U društvenom smislu, knjiga predstavlja primjer kako se sa stvaralačko-marksističkih principa u društvu što izgrađuje demokratski lik socijalizma može voditi dijalog između marksista i vjernika.

Celestin Sardelić

MELVIN M. TUMIN

READINGS ON SOCIAL STRATIFICATION PRENTICE HALL, 1970.

M. Tumin je knjigu podijelio na devet dijelova. Analizu Marxove teorije klasa, povjerio je Ralphu Dahrendorfu. Pod naslovom »Marxova teorija klasa«, Dahrendorf se kritički osvrće na niz kategorija što ih Marx upotrebljava: vlasništvo i ekonomska moć, veze s proizvodnjom, klasna situacija i politička moć, klasni interesi i klasna borba, besklasno društvo, da bi naposljetku dao »analizu socioloških elemenata Marxove teorije klasa«. Na pitanje: »Što je društvena klasa u Americi« odgovor pokušavaju dati Warner, Meeker i Bells, dok je raspravu o »Klasi, statusu i partiji« Tumin dodijelio klasičnom teoretičaru Maxu Weberu. Tawneyev članak »Nejednakost i društvena struktura« označava kraj prvog dijela.

Dok se u prvom dijelu objašnjavaju nosioci »osnovnih procesa«, u drugom su dijelu u napisima Bierstedta, Hatta i Malewskog prikazani »osnovni procesi«. U »Analizi društvene moći« Bierstedt konstatira: »Moć je latentna sila, a sila je manifestacija moći; vlast je institucionalizirana moć koja ima svoj utjecaj samo na neku vrstu društvene opozicije, koja se javlja na različite načine u formalnoj organizaciji i neorganiziranim zajednicama«. Slijede napisi Hatta »Zanimanje i socijalna stratifikacija«, te Malewskog »Stupanj statusne inkongruencije«. U trećem su dijelu obrađene »varijacije u sistemima«. Varijacije interpretiraju: Goldthorpe u članku »Socijalna stratifikacija u industrijskom društvu«; Eva Rosenfeld: »Socijalna slojevitost u »besklasnom« društvu«, te Melvin M. Tumin u suradnji sa Feldmanom u članku »Portorikanska vizija društvene klase«. Zanimljiv je napis Johna Gold-